

3

Яку мама долю мала, таку й мені дала.
З її пісні

Дідові було шістнадцять років, коли панщину знесли, а бабі на п'ять років менше. Дід, Федь Панчук, служив у Далмації при війську. Служив з ним ще один гуцул, Іван Ковальчук. На чужині свій свого знаходить і шанує, як рідного. Потоваришували верховинець з підгір'янином. Правда, ми всіх, хто у горах живе називаємо гуцулами, а вони нас — бойками, хоч ми не бойки — ми покутяни. А приїхали додому, та й кожний у своє пішов.

Минув не рік, не два. Одного разу погнав дід Федь на ярмарок воли продавати. Прийшов і купець до діда. Впізнали один одного.

— Як живеш? — питає Ковальчук мого діда.

— Та добре, — відповідає мій дідо. — Жінка здорова. Худібка нівроку. Пшениця вродила. А як твій син Михась?

— Та думаю женити його — уже двадцять чотири роки має.

— Най бере мою доньку.

— Яку доньку?

— Та вже, нівроку, дівці п'ятнадцятий рік.

— Та що ти кажеш?

Поговорили собі, випили в шинку горілки, а через тиждень приїхали гуцули дідову доньку сватати. Та всі в киштарях, у кожухах з топірцями! Співаки, жартівники, танцюристи!

Засватали, вийшли в церкві заповіді, вже рихтуються до весілля, пора людей запрошувати. Приїхав жених з татом домовлятися, як то має відбуватися весілля. А то страшно глянути: жених — наче скала, а відданиця, як, дитина — п'ятнадцятий рік пішов.

Посідали гості за стіл, говорять, їдять, п'ють, а дівчина взяла коновки, пішла ніби по воду, а надворі голову замотала в запаску та й в одному кафтанчику побігла снігами. Чекають — нема Анни. Шукають по селі. Світ білий обшукали, а її нема, і ніхто не знає, що з дівчиною сталося.

Так провелося від зими до весни.

Згиб сніг. Запахло теплом, а потім знову похолодніло — бузьки сорок кошків снігу принесли. А через наше село йде коротка дорога до Яловичан: через ріку — та й за півтори години будете в місті. Там тоді жили кушнірі, що шили червоні кожухи, шапки. Купувати кожухи йшли до Яловичан з далеких світів. Купці поверталися з міста додому, та й у дорозі впав на них мокрий сніг. Так той сніг валив, що не міг чоловік кроку ступити — під ногами зробився чир. Поставали чужі люди під корчмою та й перечікували негоду. А то вже наставала ніч. Мій дід, Федь Панчук, вийшов з корчми та й заговорив до них:

— Люди добрі, чого ви стоїте тут?

— Та йшли-смо, ґаздо, по кожухи, та й отаке закарало нас у дорозі.

— Ходіть до мене — переночуєте.

— Та нас аж дванадцятєро.

— Нічого-нічого. Апостолів теж дванадцятєро було.

Та й привів дід дванадцятєро гостей — нема в хаті де повернутися. Баба Параска дала їм повечеряти. Сидять, балакають нічліжники, а дехто вже дрімає.

— У вас, ґаздо, лише два сини? — питає старий чоловік.

— Ей, не питайте! Мав ще доньку найстаршу. Один хлопець засватав її, а вона кудись утекла.

А нічліжник задумався.

— Слухайте, ґаздо! — каже той чоловік. — У нашого попа цілу зиму служить якась Мариська, що серед ночі прибігла звідкись. Попові пси мало її не з'їли під брамою.

То вже веселіше. Другої днини дід Федь запрягає коней, бере стару бунду ноги вкривати і їде з тими людьми на Слобідку до того попа по доньку. Ая, є втікачка! Каже доньці збиратися додому, а піп починає його бештати:

— А ви, газдо, маєте розум, що таку дитину віддаєте? Та їй ще рости і рости! Чоловік її життя та здоров'я збавить! Як так можна робити!

— Не бійтеся, отче! Як кинете в дівчуря шапку, а вона не впала, то можна й за парубка віддавати, — сказав дід Панчук і поїхав з донькою додому.

Привіз дівча — поїхав по жениха, бо село сміється, треба весілля робити. Привіз дід мого тата, а доньки Анни знову нема: вночі перелізла через вікно й утекла до ворожки, що в лісі за Городищами жила. Одинадцять тижнів пасла бабі корову, вчилася ворожити, віск зливати. Ту бабу в нас називали Мудрою, бо вона не одному життя врятувала. Бувало, дитину уроки візьмуть. До кого йти? — До Мудрої. Нога спухла, як колода. До кого? — До Мудрої. Гадюка вкусить. — До Мудрої. Пошепче (я ту примівку знаю, але скажу вам на Святий вечір, а нині не можна), дасть зілля і нічого, одужає. Там, на городищах, гадюки щороку мають своє весілля. Їх злазиться зо дві тисячі, обирають королеву, видувають діамант. І той діамант можна здобути, але треба знати як. Казала баба Анна, що в Мудрої змії в печі ночували, але її не кусали. Хотів пан насміятися з Мудрої, то вона наслала на його двір сотні гадюк, що ходив перепрошувати, аби забрала. Мудра свиснула, сказала: «Ганько, Гафійко, Марійко, йди, звідки-с прийшла». І зникли гадюки. Наша сусідка пішла до старої ворожки з дитиною на відмову та й побачила там мою маму. Прийшла до села, сказала дідові, де вона ховається. Дід увечері взяв палицю, пішов до ворожки, привів доньку додому, намолотив добре, замкнув до комори, та й дівчина сама сказала, що вже хоче йти

до шлюбу. А мама тата боялися, не хотіли йти за нього, ніби відчували, що гаразду з Ковальчуком не буде.

Рівно рік жили в мирі й злагоді. А через рік знайшов собі наш тато білявку за рікою. Мав з нею двоє дітей, а вдома нас четверо нащадив. Прийде, бувало, від білявки з Дубова як ніч п'яний, а ми, босі, по снігу втікаємо до сусідів.

Тато за нами прибіжить, повибиває сусідам вікна, і вже нас не приймали сусіди. Ми ховалися в дровітні. Тулимося на холоді одне до одного, дрожимо, а тато в хаті «жениться»: б'є вікна, миски, горшки, розкидає баняки по хаті, поки не впаде на постіль і не засне.

Ми всі тата боялися. Ніхто з нас не сидів у нього на колінах, ніхто не їв з ним з одної миски — не любив тато дітей пестити, а бити бив, як снопи.

4

Ой копала баба грядку на квіти біленькі,
З старим дідом жартували, так як молоденькі.
З її пісень

Дід наш був чоловік маючий, поважний, а тато — пияк і молодичник. Що дід за життя надбав — тато по його смерті пропив. Дід шевчив. Бувало, нанесуть йому чобіт, черевиків, патинків, а дід лише б'є та й б'є клеветцем, шиє та й шиє дратвою. З сусідів найбільше любив Михася Зеленчука, коли той приходив на вечорниці. Ми, малі, повилазимо на піч, позапорпуємо ноги в просо та й слухаємо, як Михась «байдики гне». Коли він починав оповідати про свої пригоди, то всі вмлївали зо сміху. Дід його питає:

— Чого ти, Михасю, вчора до нас не приходив?

— Та я йсов до вас, — він шепелявив дуже, — але вернувся з-під брами.

— Та чому ти вернувся?

— Цорт у васій вулиці стояв! Такий, як бугай, цорт: ноги волохаті, як у цапа, оці заром кліпають, брови такі, як сцітка, а роги, ніби в однорічної телицки. Я перехрестився, а то зникло, лисе вітер засумів попри мене. Я збоявся далі йти.

Баба Параска спльовувала й хрестилася, дід Федь сопів, а ми з печі позирали на вікно, чи той чорт ріжки нам не показує. У нас перед Новим роком Маланка з Василем ходила, і там була Смерть, Ведмідь, Циган з Циганкою, Бузьок, Дід, Воїн, Коза... і Чорт. Хлопці машкари собі робили з чорного паперу, козячі роги причіпали, хвости з дроту та клоччя. Самі хлопці ходили. За Маланку — хлопець, за Циганку, був Жид з Жидівкою (тепер кажуть Євреї, а тоді жид був би до суду подав за образу гонору, якби його так назвав).

— Ти, Михасю, певне, пса вздрів, — казав дід Федь.

— Ніби я не знаю, який то пес... Пес такий, як вовк. Торік узимі йсов я до млина та й здибав на ріці вовка. Стоїть собі серед ріки на кризі, світить на мене оцима, іклами сіце — пропав я! Якби знати, сцьо він буде там стояти, то би палицю взяв! А він узе викризьовується — хоче на мене скакати! Добре, сцьо я мав місок! Він мені до горла — раз! А я місок — уперед! А вовк — у місок! Я добре зав'язую гицку, беру добрий друцок і так його в міску молоцю, сцьо молоцю! Цюю: а він узе не дихає!

— Вбили! — кричу я з печі, а дід з бабою так сміються, аж ногами совають...

А Михась мовчить і курить. Він так куриє, що хату, бувало, геть задимить.

Дід каже:

— Михасю, принеси мені дроту, най пороблю сильця та на зайців понакладаю, бо в саду геть щепи пообгризали.

А Михась уже має зачіпку говорити:

— Принесу вам, нанаску, бо ви добрий цьоловік. Але я вам таке скажу: заець — то є хитрун. Я малим сцодня заеце м'ясо їв! Як куцохвостий мені на оці попався, то взе мій. Я був такий, як вітер! Пускаюся, бізю за ним, а заець змуциться — писчить, азь захлинається! Впаде до землі, а я за вуха та й несу додому на обід.

Баба Параска вже дихати не може — душиться від сміху. А тоді каже:

— Михасю, ти, напевне, так бігав за зайцем, як колись їжак з лисом у казці?

— О, їзак зробили собі гніздо в насій стодолі. Всі казють, сцьо їзак коле. А мене їзак ніколи сце не поколов. Я погладзю його рукою, а їзак колюцки втягне всередину, як слимак різки, а зверху в їзак така скіроцка гладенька, як васа лисина, нанаску, — показує пальцем на дідову лису голову.

Дід як глипне на Михася, аж тому недобре зробиться!

Михась тоді мовчить. Але він довго не міг мовчати. Та й баба не давала йому мовчати. Починала про погоду, про се, про он те... Згадувала, як вода Гаврилову хату забрала, як панський млин поплив.

А Михась:

— Тоді, як вода млин забирала, я побіг дивитися. Спочатку дах поплив, а потім стіни. А в мельника були два пси, як телюки. Я собі подумав: «Ого! Взе їм буде ацентой — з сего світа на тамтой!» А вони, сироти, повискакували з води на млинський камінь; я дивлюся: вода той камінь несе, а мельникові пси стоять собі на камені й муку лизють!

Баба ще й підтакує Михасеві:

— Голодні були! Я той камінь пам'ятаю. Я ходила туди гречку на крупи дерти...

— Ей, сцьо тепер за грецка! В нас не хоче родитися грецка. Коли мої тато при війську слузили на Цехах, то привезли такого насіння грецки, сцо як посіяли, а мама вийшли зати, то три серпи зламали, поки ззали одне стебло. Ото я розумію сцо грецка!

Михась любив до корчми забігти. Естерка-єврейка наливала йому келишок горілки й говорила:

— Ану, збреши щось, редімент-брехач!

Естерка дуже любила слухати його небилиці. Він знав їх багато. Я колись собі нагадаю та й ще розкажу вам кілька Михасевих пригод, їх був би не переслухав і за тиждень.

Михась мав таку звичку: коли виг'є, то витирав губи рукавом і червонів, а коли брехав — то ніколи не червонів.

5

Тяжко гору розкопати, річку загатити...
З її пісень

Наш дід умів руками рибу ловити, казав: «Іду на мацаки». Я не раз стояла на березі й дивилася, як він мацає попід каміння, попід корчі в печерах й викидає на берег рибу, як дрюччя. То тепер риби нема, а тоді міг і коритом наловити. Кожен газда мав сіти, саки, підсаки, черпаки, вудки, але не було такого, аби труїли, гранати кидали чи струмом били, бо й електрики в селі не було.

Він розказував, що колись Чорнявою ішли сплави аж до Дністра. Були сплави двоякі: плавунка, або дикий сплав, і були плоти, такі, як тепер ще є у горах. Я не раз дивлюся телевизор, коли показують, як то стрімко йдуть дараби по Черемошу, а гуцули спереду стоять і кермують. Наша ріка така ж гостра, як і Черемош.

Я вже вам розповідала, як то вона колись наше село перервала. А колись ріка текла поза село і ділила панське поле й громадське. Тоді в нас панував якийсь Юзь Шкандревський. У документах було записано, що його земля «по ріку».

Але котрогось року на гори впали страшні зливи (хмаролом був); вода прийшла валом, затопила села, зробилася загата — вода пробилася ще далі поза село, а коли опала, то вже тут ріки не було — прорила собі річище далеко попід ліс. Люди тішилися, що так сталося — не буде вода їм шкоди робити.

Минув час. Стариця залужилася. Уже тут худоба пасеться, траву косять — то ж луговина! Але вийшло інакше.

Навесні люди беруться веснувати, а пан:

— Гов! Не можна! То моя земля!

— Як ваша? Споконвіку була наша, а тепер ваша?

— Нічого не знаю! У документах записано, що по ріку моє.

Люди гадали, що пан тільки жартує. Але виїхали орати — пан наслав гайдуків. Гайдуки орачів побили, прогнали з поля — біда! Розгорівся судовий процес. Пан мав гроші та й подумав, що в темних людей відсудить землю. Він нікого не боявся, лише двох газдів: Юрка Федорчука й Сидора Писарчука. То були два товариші, що вміли читати й писати, служили обидва в самому Відні, в охороні цісаря, — видно, що були заслужені, якщо пан мусив з ними рахуватися.

Ще коли Юрко з Сидором служили у війську, то поклялися, що будуть до смерті одної думки. Разом женилися. Одного року народилися у них діти: в Юрка — син Дмитро, а в Сидора — донька Анна. Були собі кумами. Радилися, що колись дітей повінують — стануть сватами.

Діти ростуть — як з води. Уже Дмитро — парубок, а Сидорова Анна — відданиця. Було в сусідстві весілля — пішли всі. Дмитро, молодий легінь, трохи загрів голову горілкою, вийшов надвір і заспівав опришківської під вікном:

*Альбо буду женитися, альбо буду байда,
Альбо сяду на коника: «Гайда, коню, гайда...»*

А Сидір стояв за калиною під вікном та й слухав. Виходить з-за корча, каже парубкові:

— Те, що ти байдою не будеш, — я даю голову стяти, а коли хочеш женитися, то я тому радий.

Сидір знав, що Дмитро ходить до його доньки. Від малих літ любилися.

Побалакав старий з молодим та й пішли танцювати. Каже Дмитро татові, що хоче сватати Анну Писарчучку. Юркові приємно це чути.

Але в селі тривога! Пан хоче забрати землю, вже викликав

комісію. Коли приїдуть «індзінери», як тоді казали, треба свідків. Кличе Шкандревський до себе Сидора Писарчука, дає йому гроші, обіцяє ще десять моргів землі, коли той посвідчить, що панська земля була дійсно по ріку. Сидір пообіцяв панові свідчити за тієї умови, коли буде свідчити на панський бік і Юрко Федорчук.

Посилає пан по Юрка. Федорчук прийшов до пана. Той йому говорить те ж саме, що говорив Сидорові. Юрко встає з крісла та й каже:

— Я людську працю й свою совість за панські хабарі не продаю!

Пан говорить:

— Йди, дурню, до Сидора й поговори з ним. Сидір мудріший, ніж ти.

Юрко — до Сидора. Але вже такий сердитий, аж горить.

— Що ти з паном маєш?

— Юрку, ти знаєш, що нам уже нічого не треба. Але ми маємо дітей. Твоя земля, моя земля, а ще пан дасть нам по десять моргів (а може, й більше виторгуємо в пана), та й будуть і наші діти панами. Два пани в селі будуть: Шкандревський і твій син.

А Юрко дивиться на кума та й каже:

— Бодай би тебе, паскудо, світ не знав!

Від того дня перші друзі, куми стали першими ворогами. Сидір тягне за паном, а Юрко — стоїть на боці громади. Чують люди: пахне лихом; завтра приїдуть «індзінери» й присудять панові землю по ріку. Зійшлися газди до Юрка, радяться, що робити. Радилися вони, радилися, але нічого не порадили собі. Аж сказав слово Юрко:

— Люди! Маємо лише одну ніч. Завтра буде запізно. Ідїть додому, беріть жінок, дітей — усіх, хто може робити, беріть рискалі, шуфлі, беріть вози, коней, тачки, але так, аби пан не чув. Ніч місячна. Мусимо за ніч перекопати ріку й пустити її старицею,

туди, куди вона текла раніше. А нове річище треба завозити камінням, зарівняти землею...

І так було.

Люди розбіглися по хатах, похапали рискалі, шуфлі, чекани, волами, кіньми приїхали; тачками землю возили, мішками носили. Дехто з сусідніх сіл родичів запросив до помочі — за одну ніч перекопали ріку, пустили старим річищем, а нове закидали камінням, плитами, завозили землею.

А пан і Сидір спали собі. Другого дня приїхала комісія та й поїхала, бо ріка текла туди, де й на мапі намальовано. Пан собі на голові волосся рвав, Юрка люди на руках носили, а Сидір не мав права на вулицю вийти — йому у вікна камінням кидали.

...Старі ворогують, а молоді кохаються. Хоче Дмитро з Анною женитися. Юрко кличе сина й питає:

— Дмитре, ти любиш тата чи Анну?

— Люблю тата як тата, але люблю й Анну як дівчину. Старий тоді привів сина на те місце, де за ніч ріку перекопали, й запитав, чи він пам'ятає, що тут було, і чи він уявляє, що було би, якби він, Юрко, послухав Сидора й дався зловити на панську вудку.

— Не хочу я такого родича й знати...

— Я поїду в світи, — сказав Дмитро. Юрко синові не перечив.

— Продавай поле, яке я мав тобі дати у віно, і їдь.

Дмитро поїхав до Канади. Анна впала у великий сум: скинула стрічки з кіс, коралі з шиї — поховала всі прикраси до скрині, не ходила ні на весілля, ні на музику — знала тільки роботу. Приходили до неї свати, але як приходили, так і відходили. Хотів мій прапрадід сватати Писарчучку, але боявся ославитися. Послав свою маму на переговори. Анна сапала на городі.

— Боже помагай, Аннуньо!

— Дякую, дай боже вам здоров'я!

— Ти чого сумуєш, дитино?

— А чим тішитися?

— Мій син сватав би тебе.

— Я не ганю вашого сина, але, поки йому сонце світить, най шукає свою долю...

І далі була сама. Тут умирає її тато — Сидір. Умер і Юрко. Поховали обох на одному цвинтарі: Федорчука перед церковними дверима, а Писарчука там, де повішельників і утоплеників ховають.

Минув час.

Прийшов лист до села, адресований Анні Писарчук, — написав Дмитро. Вона відписала. Через рік було весілля: Дмитро оженився на Анні. Його називали Американцем. Заробив долярів, вибудував хату, докупив землі.

6

Як комусь платиш, так і тобі буде заплачено.
З її приповідок

Дід Федь розказував, що дуже файно жив Дмитро з Анною; діточок мали троє — самі дівчата. Дмитро Федорчук був дбалий, любив роботу, і за це його прозвали Хмелем.

Тоді панщина розпалася. Деякі селяни на radoщах почали дуже пити, веселитися. Були й такі, що спочатку навіть до роботи не йшли. До села приплив звідкись панок.

Заснував за мостом корчму й дуже забагатів. Газди ночували в його корчмі, а він лишень давав горілки й записував до книжки, хто скільки випив. Але приходив такий день, що корчмар газді пити вже не давав, а казав, на скільки той напив, і вимагав гроші. Нема грошей — приїжджала комісія, забирала поле, а ти, пияку, труби в кулаки. Пропивали в нього гроші, землю, хати.

А Дмитро Чміль ту арифметику знав, бо ж був у світах — до корчми не ходив. Збудував нову хату, купив коня, посадив садок, пасіку тримав — дванадцять пнів мав. Але корчмар хотів і на Дмитра накинути свій аркан. Чміль лишень укажеться в селі — корчмар уже запрошує його до корчми. Той поки відмахувався, доти відмахувався, аж нарешті дався впросити. Переступив поріг корчми — уже є горілка на столі.

Випили. А Чміль каже:

— Ти мене не частуй, бо я платити не буду. Грошей мені треба — я виїжджаю з села до міста. Корчмар витріщив очі:

— А з худобою як?

— Продаю худобу, стайню, хату, садок, пасіку.

— А яка згода?

— Я продаю не так, як усі. У мене кожна жива голова чи істота коштує п'ять ринських.

— Чи ти не п'яний? — питає корчмар. — А корова скільки?

— П'ять ринських.

— А кінь?

— П'ять.

— А морг поля?

— П'ять ринських.

— Я купую.

— Купуй, але аби ти не чухався тоді, як купиш.

Корчмар подумав собі: «Велика господарка за малі гроші».

Каже:

— Давай складемо при свідках контракт, і я тобі дам добрий завдаток.

Склали угоду, підписали, запечаткували. Чміль тоді говорить:

— Ходи, візьмеш частину того, що купуєш. Я так думаю, що від меншого до більшого почнемо — від бджіл.

— А чого від бджіл?

— А ти прочитай, як там написано: кожна живіт-істота, яка є на моїй господарці, оцінюється в п'ять ринських.

А бджоли треба найдовше рахувати, бо їх у мене найбільше.

Каже купець:

— Я від пасіки відмовляюся.

— Ей ні, — говорить Чміль. — Ти не забувай, що я кожну бджолу теж продав по п'ять ринських за штуку, і ніякий тобі суд не допоможе, бо я маю папір у руках, а в селі свідків, яких ти добре вмів обшахрувати. Як ти комусь, так і тобі я зробив.

Корчмар пробував шукати права по судах, але нічого з того не вийшло, та й утік із села.

Було — не було, та не кажіть, що брешу.
Її приповідка

Бабу Параску я дуже любила. Знала вона казок і співанок ще більше, як я знаю. Розповідала, що коли була панщина, то наше село належало панові Шкандревському. Він людей бив, молодих дівчат силоміць брав до фільфарку, безчестив їх. Не одна дівчина з сорому втопилася у Чорнявій. А траплялося, що вішалися дівчата, у світи тікали, бо життя їм тут не було.

Хто запізнився на роботу або провинився за щось перед паном, то він записував собі, а в неділю гайдуки зганяли до двора людей, аби пан мав задоволення. Шкандревський так люто бив своїх робітників, що не одного закатував у дворі.

Так одної неділі тлумить він, мордує людей, що аж піт з лица тече, а Смерть косою блиснула перед його очима, і стоїть вона. Пана великий страх зібрав, та й каже:

— Смерте, дам тобі половину маєтку, лишень щезни від мене, бо я ще хочу жити.

Смерть не йде.

— Я бити людей уже не буду.

Смерть зникла. Шкандревський тоді кинувся до слуг:

— Подавайте коня й пакташі*! Я утікаю світ за очі від проклятої Смерті.

Набрав повні пакташі золота, сів на доброго коня — поїхав. Утікав Шкандревський цілий місяць. Заїхав у величезні ліси, що не було їм кінця-краю ніде. Їхав він, їхав і приїхав на якесь

---

* Пакташі — шкіряні мішки, сумки.

роздоріжжя. Думав, у котрий бік повернути, аж тут кінь під ним падає і гине. Пан Шкандревський бере пакташі з золотом на плечі та й говорить сам до себе:

— Я — пан могучий. Я золото нести не буду. Треба собі знайти слугу, аби ніс, але я не знаю, куди йти і де мені слугу шукати.

Став пан кричати в лісі — слугу кликати. Тут щось затріщало-зашуміло. Він оглянувся, а Смерть стоїть перед ним та й сміється. А пан:

— Ну, проклята! Ти в моєму дворі лишень люто глянула на мене, а тут уже й смієшся?

А Смерть промовила:

— Я на тебе у дворі тому так глянула, що мала сюди припровадити, але не знала як. Тепер ти сам прийшов, і тобі тут буде кінець!

8

Ой над Дунаєм, над береженьком,
Стоїть там, стоїть світленька нова.
З її колядки

Баба мене ніколи не била. А тато били, і мама били. Я мала таку норму: щовечора полуштити два снопи квасолі. А то тяжко малому — на сон хилить. Коли не полушчу, а засну, то другої днини зранку тато бере до рук ремінь, піднімає сорочину й дає два ремені.

А баба сварилася з татом, аби мене не бив. Баба ночами пряла, шила при «сліпачку». Від бабиного веретена відбивалася на стіні така велика тінь, як смерека. Я, бувало, дивлюся на бабу та й прошу:

— Бабо, розкажіть казку.

І баба розказувала про Довбуша, що він до дванадцяти років не міг говорити — знав лишень одне слово «дедьо» (так гуцульські діти тата кличуть). Він собі зробив пістоль і на Чорногорі в полонині, де пас багачеві овець, убив Нечисту Силу. Тоді з'явився коло нього Ангел і запитав, що він хоче за це. Довбуш уперше заговорив тоді. Хотів силу мати таку, аби дуба з коренем вивертати з землі й аби куля його не брала ніяка. Дістав Олекса таку силу, що ніхто застрілити його не міг, й пішов у багачів добро забирати, а бідним роздавати.

Довбуш був добрим опришком, але були й лихі опришки — розбійники.

Баба мені співала про старого багача, що продав свою жінку розбійникам. Посилав до млина, аби опришки зловили її в лісі й узяти. А ця жінка мала брата та й призналася, що чоловік посилає її до млина. Брат здогадався, що то може бути. Сказав

їхати, а сам пішов наперед і засів у лісі. Опришки зловили жінку, зв'язали...

*Опришки орлами до гори літали,
Завдали їй муки: зв'язали їй руки,
А братчик як стрілив —
Всіх опришків вцілив...*

Я цю співанку пам'ятаю добре... Чекайте, ще не записуйте, най нагадаю собі, як вона починається.

*Оре багач, оре чотирма волами,
Чотирма волами із двома синами.
Приходять до нього збуї-розбійники:
«Помагай ти, Боже, орачу-багачу!
Орачу-багачу, продай же нам жінку».
«Я ї не продаю — задурно віддаю».*

І говорила мені баба, аби я ніколи не йшла за старого, аби і багач був, але тільки за молодого...

А ще баба розповідала, що були в нас пани Пігловські.

Дітей вони не мали. Пан дуже збиткувався над людьми, бив-убивав, і ніякого закону не було на нього.

Нарешті пані зайшла в поважний стан. Люди думали, що він хоч тепер подобріє та й не буде так знущатися. Але пан далі наказував приводити до нього кріпаків і щонеділі катував їх. Так одного разу тлумить він людей бідних, а слуга вибігає з палацу й каже йому, що пані сходитьсь дитину мати. Пігловський сказав привезти лікаря і далі б'є людей, ще й викрикує:

— Хами! У мене син має народитися! Ваш новий пан буде тримати тверду руку!

Уже приїхав лікар, пішов до жінки... Через деякий час вибігає з покоїв служниця й шепче панові, що донька народилася. Але Пігловський не хоче в це вірити, кричить на людей:

— Хами! У мене син народився! Ваш новий пан буде тримати тверду руку! Він буде вас ліпше бити, ніж я!

Ще раз вибігла служниця надвір і сказала:

— Пане, лікар говорить, що ваша донька буде німа, глуха, сліпа, ще й каліка... Але пан далі катує бідних людей:

— Хами! Мій син буде вбивати вас за непослух! Ви — худоба!

І цілий день бив людей.

Дівчину, що народилася, назвали Вандою. Вже тринадцять років слуги з ложечки годують дитину, бо вона не встає на ноги, не бачить нічого й нікого, не чує й не говорить. Коли Ванді виповнилося чотирнадцять років, умер пан Пігловський. Коли пана відвезли на цвинтар, дівчина сама встала з ліжка й вийшла надвір.

Через два роки вмерла пані.

Тої хвилини, як винесли паню з покоїв, Ванда провиділа й учула. А коли паню спустили в яму, Ванда заговорила:

— Дорогі селяни! Звірами були для вас мої батьки! Все, що тут творилося, відбивалося на моїх мислях, на моїм серці. Більше такого не буде!

Віддалася за гідного хлопця. Любила людей, і її люди любили. А раніше батьківський гріх не давав їй розквітнути.

...Щонеділі баба брала мене з собою до церкви. Я ходила не раз попри ту хату, з якої мав бути мій чоловік, але я його тоді не знала. Де я могла собі подумати, що тут моя доля буде мене пастити. Доля тоді вже парубкувала: десять років різниці між нами.

Зловлю на кладці зозульку та й показую:

— Бабко, дивіться!

— То зозулька, дитино, — каже баба Параска. — Дивися, скільки на крильцях чорних крапочок, стільки років вона має. Кажі їй: «Ой зозулько золота, покажи-но ворота, звідки доленька моя!»

Я проказувала, так як молитву, а зозулька лізла на кінчик пальця, розпускала цеглові з чорними крапочками крильця й летіла в луги, де колись було місто Сеня.

То баба розказувала, що було колись таке місто там, де тепер лози, але воно за людські гріхи пішло під землю, і утворилася там трясовиця. Правда, тепер там зробили дренаж, болото висушили, поле виорали й сіють пшеницю. Як перший раз орали, то виорали багато кременів, каміння, перепаленої глини, череп'я. Орачі говорили, що не за гріхи, а через ворогів місто провалилося. Хан привів орду, оточили місто, казали здатися, а люди молили Бога, аби їх земля сховала від татарів, бо не хотіли йти в неволю і там гинути.

...Коли вже міста не було, то там жили Слободяни — молоді газди. Вона називалася Варвара, а він — Іван.

Прожили разом лише два роки. Чекала маленької дитини Варвара, коли повдовіла.

А як він умер? Була того року завальна зима, сильні морози, а колись плит не було, лишень печі.

Варвара пішла до мами по молоко, а Іван хотів жінці добре зробити: пішов у сад, зрубав стару сливку-круглянку, зрихтував дров і добре напалив у хаті. Якби був не затикав каглу! А він заткав каглу, а сам сів плести рукавиці.

Поки прийшла жінка, він уже був готовий...

Поховала Варвара чоловіка — народилася дитина. Літо настало.

А тут на село налетіли татари. Вона з хати не виходила, на Страж-гору не дивилася, де сторожа сигнал подавала, ніхто їй

нічого не сказав — та й байдуже... А тут убігає до хати татарин, вихоплює аркан і хотів її в'язати (вона дуже вродлива була). А дитина в колисці заплакала! Татарин прискочив до колиски, вихопив дитину, хотів кинути нею до діжки, але там сидів собака, і татарин кинув хлопчика на собаку. Пес не зрушив з місця. Але, коли татарин накинув аркан газдині на шию, собака кинувся на нього й зубами ймив за горло. Варвара вихопила в татарина з-за пояса ніж і забила йому в потилицю. На подвір'ї був пирій з города, вона затягла вбитого під пирій, коня завела в луги й прив'язала там, аби пасся, а сама з дитиною втекла до лісу.

Баба Параска говорила, що в Живний четвер, коли на Страсті в церкві правиться, з-за верб виїжджає на коні той татарин і прощення просить, бо він за життя багато невинних людей повбивав. Я чекала Живного четверга, баби писанки писали, а я цілий день дивилася, коли він виїде, але так і не привидівся мені той татарин.

А була в нас сусідська дівчина Софія, що купалася Живного четверга і казала, що дає кош Воданові, а він хай дасть їй вроду. Колись живий вогонь добували в цей день, але то давно було. Лишень дітлахи дерев'яними клевцями б'ють об дошку під церквою, а дзвонити в дзвони не можна. На Великдень дзвонять.

9

А я в свої мамуненьки коровиці пасла...
З її пісні

Брат Дмитро був на вісім років старший за мене, а брат Михайло — на три роки молодший. А ще була найстарша сестра Василина. Ми її всі любили, але Василина вмерла, коли мала дванадцять років. Тепер би від скарлатини врятували, а тоді вмирили діти.

Я дуже хотіла до школи ходити, але мама казали так:

— Хлопця я мушу посилати до школи, бо він піде до війська, то треба йому вміти додому лист написати, а куделю прясти, сорочку шити, хату замітати — грамоти не треба.

Та й учила мене газдувати. Пішла в поле, а мені сказала миски мити, бо баба вже лежали тоді хворі. Я перемиваю миски, а чисті складаю на стільчик. А була в нас одна файна миска з козаками. Я торкнула стілець, миска впала й розбилася...

Йой, що тепер буде! За такими мисками тоді їхали аж до Коломиї.

Додумалася. Аби мама за миску не били — треба вдати, що я хвора. Але як це зробити? Брат Дмитро вже курич і мене вчив. Я беру папір, скручую трубку, напихаю в трубку клоччя та й курю. Накурилася, що аж світ почав крутитися, — лягла на лавицю, стогну. Прийшли з поля натруджені мама:

— Що з Марусею? — питають.

Я вже не стогну, але плачу, бо знаю, що по голівці мене не поглядять за миску. А баба з печі кажуть:

— Загоріла. Нею з печі на землю кинуло...

Мама стривожилися: прикладають мені до голови буряка,

сирої бульби. А побачили з миски черепки, то вже не питали, чи болить голова, чи не болить голова, а підняли сорочину й березовою різкою так вишвигали, що задничина червона була.

Я дуже плакала, а баба Параска зацитькували:

— Цить-цить, Марійко! Я тобі казочку розкажу... Я тобі геллер дам, цукерків собі купиш.

— Дайте, бабо!

Баба дали мені геллер, і я, рада, побігла до Естерки. Вона крамничку мала, а її чоловік Янкель полотна білив. Поїде до міста, набере з фабрики полотен і білить над рікою. Лише збирає, та й носить до води, та й мочить, та й знову стелить. Були ще там старі. Бідно жили ці євреї, що мешкали на Лужку.

Прибігла я до Естерки:

— Продайте мені цукерків.

А вона бере грошик і сміється:

— Ей-вей, скільки ти цукерків будеш мати за геллер...

Дала мені чотири цукерки, бо то були малі гроші. На один крейцер ішли два геллери.

...Коли мені сповнилося сім років, мама купила першу спідничку. На Великдень я вивбиралася, йшла селом і дивилася спереду, які то файні горошки, дивилася назад, як то ззаду підфітькується... Дорога круто повертала, а я не подивилася та й у рів упала... Вилізла, а спідничка моя вже чорна спереду й ззаду. Прийшла додому плачучи, а мама дала ще «березової каші».

А я плакала не тому, що мене боліло, а тому, що не пішла на гаївку. На Великдень то найперше чекали, аби принести свячене: паску, яйця, ковбасу, шинку, сир, масло, хрін. А як помолилось, поснідаємо, то нам давали по яйцеві (мама варила яйця в цибулинні, аби червоні були). Ми цокалися яйцями. Хто чие розіб'є, той забирає і має двоє яєць. Хлопці хитріші, вони комбінували, щоб розбити, їли і йшли дзвонити на дзвіницю, а дівчата співали й гралися «Жука», «Дощечки», «Огірочки», «Кривого